

HABSBURKOVÉ

VZESTUP
A PÁD
SVĚTOVÉ
VELMOCI

MARTYN
RADY

HABSBURKOVÉ

MARTYN RADY

HABSBURKOVÉ

VZESTUP A PÁD
SVĚTOVÉ VELMOCI

sloart

Text© 2020 Martyn Rady
Translation© 2020 Jan Škrob
Czech edition© 2021 Nakladatelství Slovart

Všechna práva vyhrazena. Žádná část této knihy nesmí být reprodukována v knižní, elektronické ani jiné podobě, ukládána do databází či rozmnožována bez předchozího písemného souhlasu vydavatele.

Habsburkové

Z anglického originálu *Habsburgs* přeložil Jan Škrob
Vydalo Nakladatelství Slovart, s. r. o., v Praze v roce 2021

Editorka Marie Iljašenko

Redakce Jan Sušer

Korektury Jiří Kettner

Sazba Alias Press, s. r. o., Bratislava

Obálka Oleg Kolomijec

Tisk FINIDR, s. r. o., Český Těšín

Vydání první

Cena na obálce je nezávazným
doporučením pro koncové prodejce

ISBN 978-80-276-0181-3

10 9 8 7 6 5 4 3 2 1

www.slovart.cz

Howardovi a Mary

OBSAH

Seznam map	9
Rodokmen Habsburků	11
Úvod: Císařova knihovna	17
1 Hrad Habsburg a Fortinbrasův efekt	27
2 Svatá říše římská a Přemysl Otakar II.	37
3 Pád na dno a falšování dějin	47
4 Fridrich III. – Saturn a Mars	57
5 Maxmilián a králové podle barev	67
6 Karel V. – Pán světa	79
7 Uhry, Čechy a protestanti	91
8 Filip II. – Nový svět, náboženský disent a královský incest	101
9 Don Juan a bitva u Lepanta	113
10 Rudolf II. a pražští alchymisté	123
11 Triumf heretiků	133
12 Ferdinand II., Svatá chýše a Čechy	143
13 Třicetiletá světová válka	153

Obsah

14	Podivná říše a bitva o Vídeň	163
15	Neviditelní vládcové Španělska a smrt očarovaného krále	173
16	Barokní divadlo	183
17	Marie Terezie, stroje a byrokraté	193
18	Obchodníci, botanikové a svobodní zednáři	203
19	Upíři, osvícenství a revoluce shora	213
20	Arcivévodkyně a habsburské Nizozemí	223
21	Cenzoři, jakobíni a Kouzelná flétna	233
22	Metternich a mapa Evropy	243
23	1848 – Neumannův deník a Radeckého pochod	257
24	Impérium Františka Josefa, Uhry a Sisi	269
25	Maxmilián, Mexiko a velkolepá smrt	283
26	Politika nespokojenosti a oslavy šedesáti let panování císaře Františka Josefa	293
27	Průzkumníci, židé a vědomosti světa	305
28	Lovec a štvaná zvěř: František Ferdinand a Bosna	315
29	Světová válka a rozpad	327
	Závěr	339
	Poděkování	345
	Zdroje k ilustracím	347
	Zkratky	349
	Poznámky	351
	Rejstřík	383

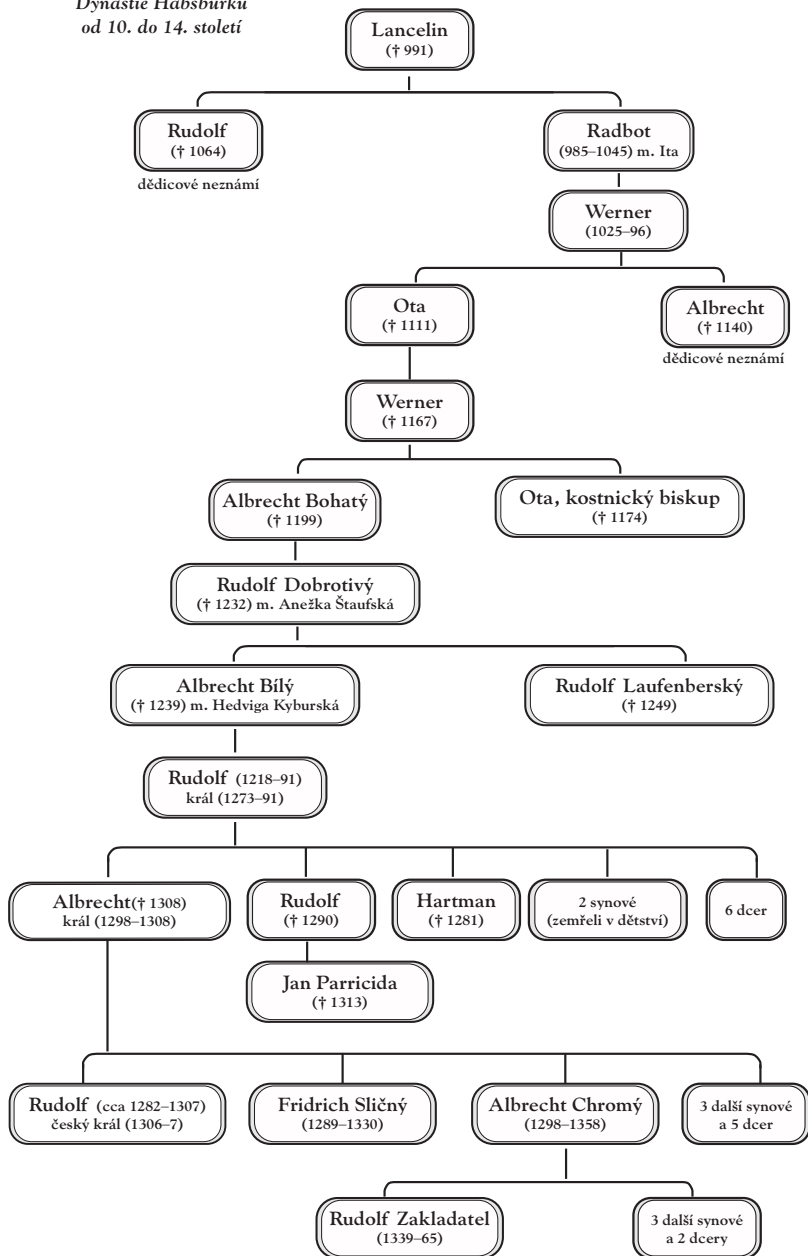
SEZNAM MAP

Jižní Švábsko, cca 1200	31
Habsburská území v Evropě, cca 1555	89
Habsburské državy v roce 1600	105
Habsburská území ve střední Evropě, 1648	161
Rakousko-Uhersko v roce 1914	325

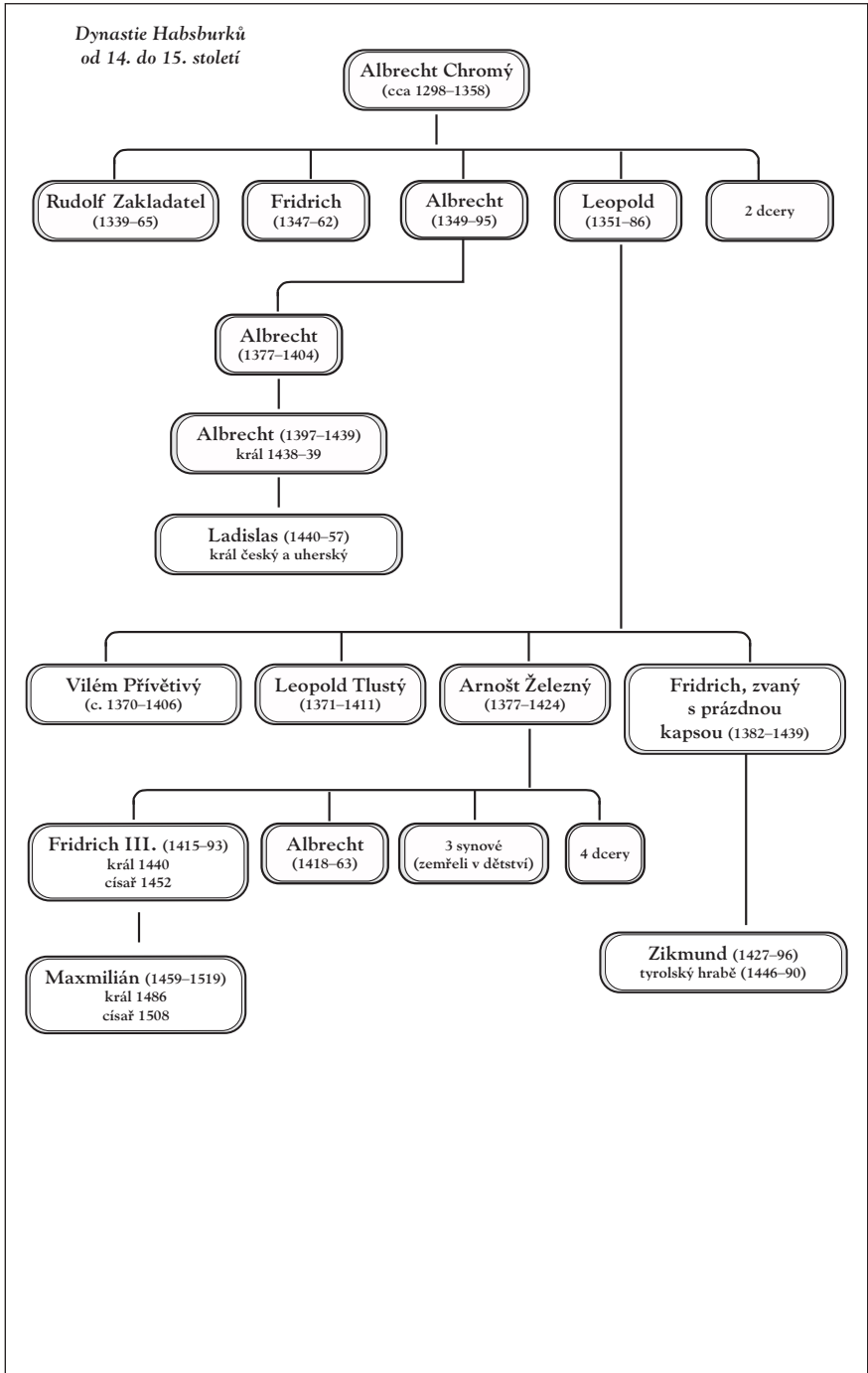

RODOKMEN HABSBUKŮ

Dynastie Habsburků
od 10. do 14. století

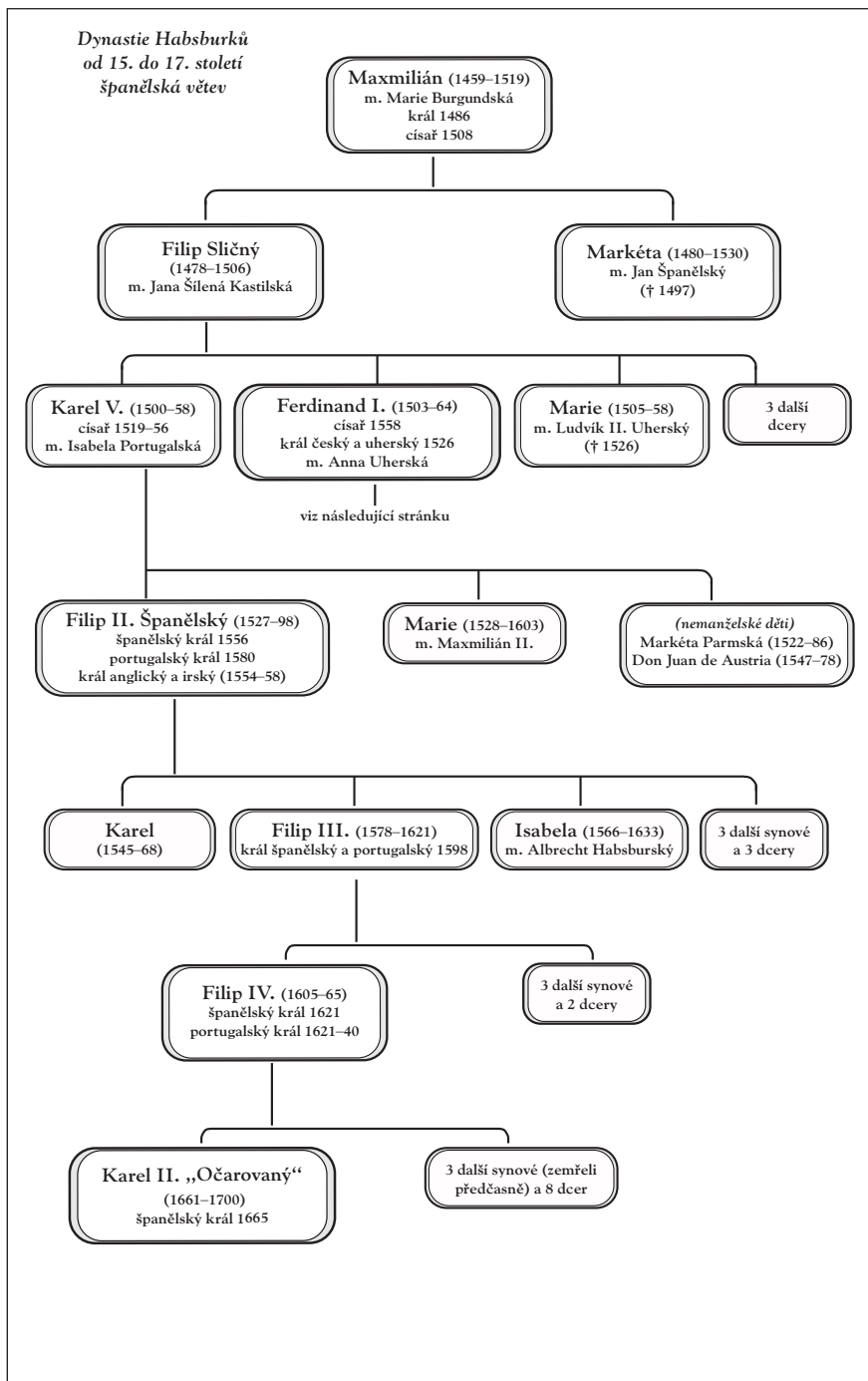

Rodokmen Habsburků

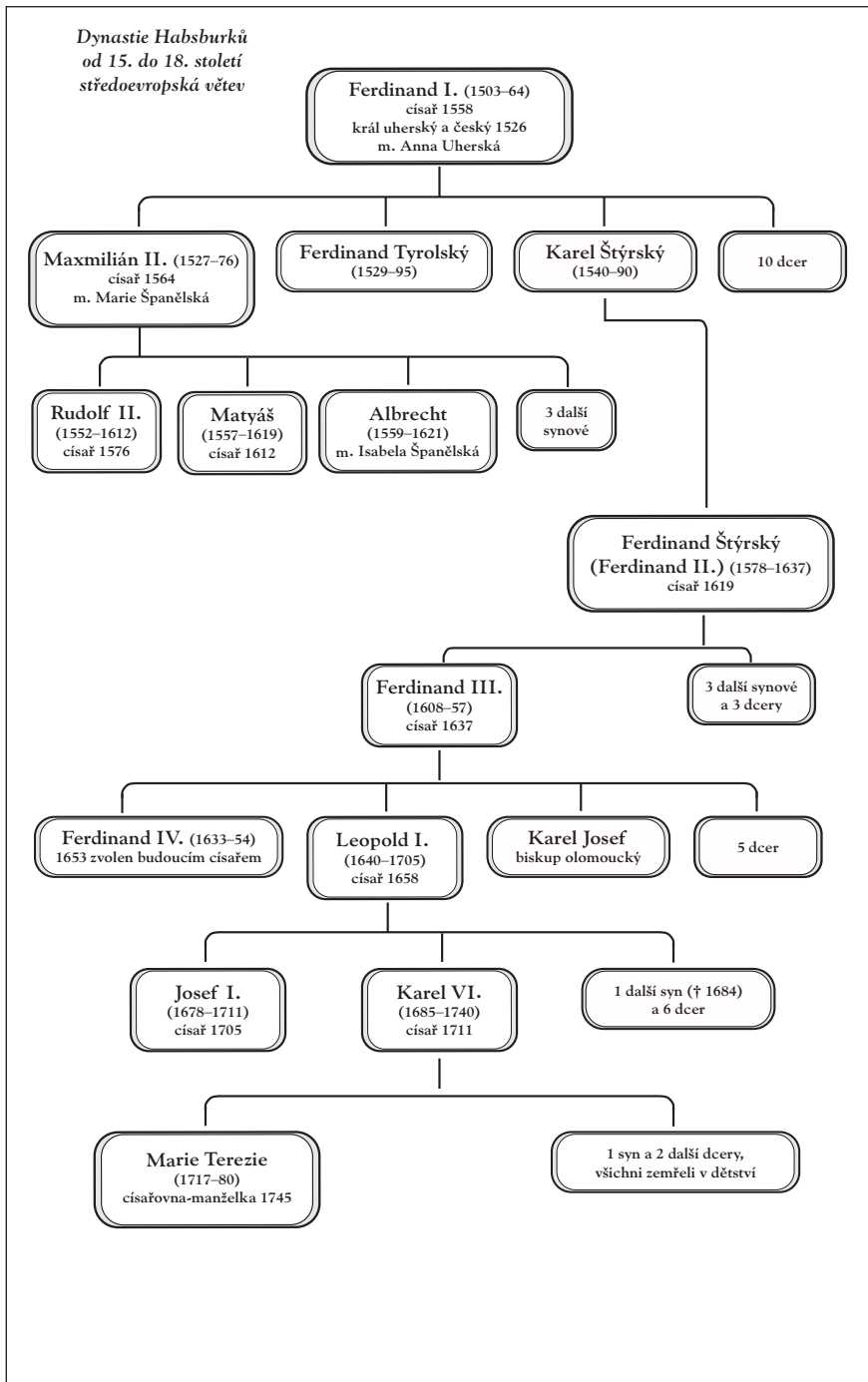
Rodokmen Habsburků

Dynastie Habsburků
od 15. do 17. století
španělská větev

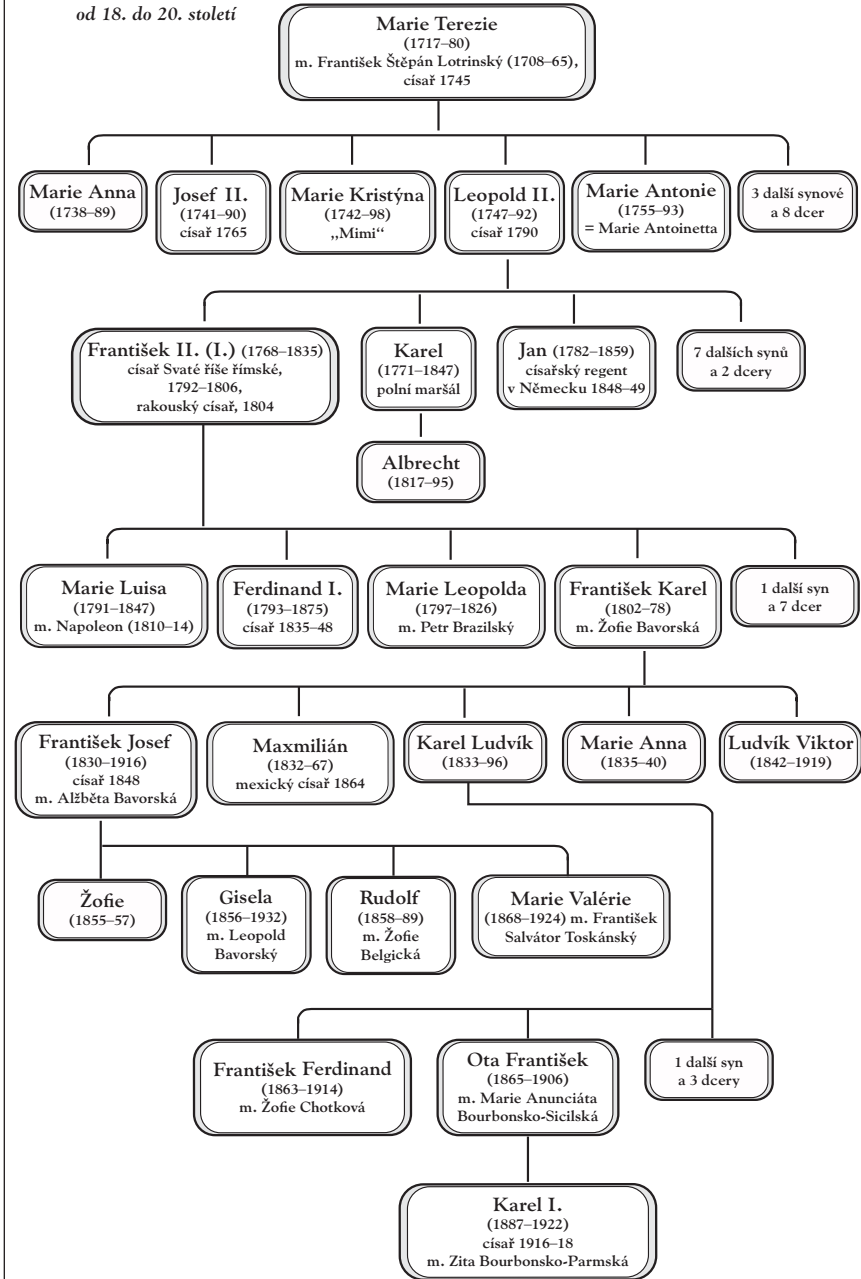
Rodokmen Habsburků

Dynastie Habsburků
od 15. do 18. století
středoevropská větev

Rodokmen Habsburků

Dynastie Habsburků
od 18. do 20. století

ÚVOD

CÍSAŘOVA KNIHOVNA

Hofburg sloužil Habsburkům jako zimní palác a dnes patří k nejnavštěvovanějším památkám ve Vídni. Turisty jeho podloubími a po úzkých uličkách sousedního Starého Města vozí koňské drožky. Davy se prodírají těsnými průchody, a když zahlédnou bílé nozdry lipicánských koní ve stáji, neopatrně se rozbíhají do ulice. Exteriér, kromě Michalského křídla se zelenou kopulí postaveného v 19. století, není ničím zajímavý. Je to jen řada nádvoří, která dnes fungují jako parkoviště, s nevýraznými fasádami v barokním stylu.

Aspoň je dnes ale Hofburg zrekonstruovaný. Na fotografiích a diapozitivech z doby před rokem 1918, kdy ještě palác sloužil svému původnímu účelu, je vidět opadaná omítka, popraskané zdi a rozbitá okna. Po většinu svých dějin byl Hofburg staveniště. Císaři postupně přidávali křídla a trakty, strhávali překážky, které bránily dalším vylepšením, dřevo nahrazovali kamenem. Až do konce 17. století byl také Hofburg klíčovým prvkem obrany města a opíral se o jednu z jeho opevněných zdí. Turci Vídeň obléhali naposledy v roce 1683. Poté, co byli poraženi, se Hofburg konečně proměnil z pevnosti v ceremoniální sídlo.

V srdci Hofburgu je takzvaný Starý hrad (Alte Burg). Po rekonstrukcích na konci 17. století a v 18. století je dnes z původního Starého hradu vidět jen velmi málo. Byl postaven v první polovině 13. století jako

masivní kamenná tvrz, měl padesát metrů čtverečních a čtyři věže, každou s lomenou střechou a makovicí. Hrad byl ale navzdory své velikosti uvnitř ponurý a tísnivý. Návštěvníci si stěžovali, že je vnitřní nádvoří tak malé, že se v něm ani nemůže otočit kočár, komnaty stěsnané, schodiště se rozpadají a zdi jsou holé. Starý hrad ale neměl oslňovat přepychem a pohodlím. Měl být neustálou připomínkou moci panovníka pro celé město i přilehlý venkov.¹

Starý hrad byl prvním symbolem Habsburků. Habsburkové pocházeli ze střední Evropy, konkrétně z Rakouska. V 16. a 17. století ale vládli také ve Španělsku a španělských državách v Nizozemí, Itálii a Novém světě. Starý hrad pak sloužil jako vzor velkých hradů (v Toledu, Madridu, ale i na americkém kontinentě), které Habsburkové buď nechali postavit nebo zrekonstruovali, i když byl z vojenského hlediska v té době už zastaralý. V Mexiku se charakteristické čtyři věže staly emblémem moci prvních královských guvernérů – menším pánům musely stačit dvě. Ve Svaté říši římské, které Habsburkové vládli jako císařský rod a která se rozkládala přibližně na území dnešního Rakouska, Německa a České republiky, si tvrze se čtyřmi věžemi jako vyjádření svého výsadního postavení stavěla i ctižádostivá knížata.²

Habsburkové byli první rod v dějinách, jehož moc sahala po celém světě. Dosahovali toho vojenskou silou, ale zároveň měli i štěstí. Tvrz se čtyřmi věžemi byla v 16. století symbolem jejich fyzické nadvlády nad částí Evropy a v zámoří také důkazem, že jsou globální mocností. Byl to ale jen jeden z mnoha symbolů, které Habsburkové používali. Moc pro ně byla totiž něčím, k čemu byli předurčeni, a také nedílnou součástí Božího řádu v tomto světě. To si žádalo elegantnější vyjádření než hrubý kámen, který má nahánět hrůzu.

Rekonstrukce Hofburgu na začátku 18. století, po které už Starý hrad konečně přestal být jeho dominantou, dala vzniknout nové Dvorské knihovně (Hofbibliothek). Říšská knihovna do té doby sídlila v opuštěném vídeňském klášteře, v traktu soukromého paláce a v dřevěných strukturách ve stínu Starého hradu (na dnešním Josefském náměstí). Knihovníci si stěžovali na vlhko, prach z ulice, špatné světlo a nebezpečí požáru. Až během dlouhé vlády Karla VI. (1711–1740) byly knihovně přiděleny stálé prostory jižně od někdejšího Starého hradu.³

Nová budova byla postavena ve 20. letech 18. století a přesně podle přání císaře Karla VI. se od té doby moc nezměnila. V 75 metrů dlouhém sále bylo uloženo něco kolem dvou set tisíc knih a rukopisů. Byly to texty z oborů teologie, církevních dějin, práva, filosofie, vědy, matematiky a vázané rukopisy v řečtině, latině, syrštině, arménštině a koptštině. Karel knihovnu zpřístupnil badatelům, i když se o povolení ke vstupu muselo žádat a otevřeno bylo jenom v ranních hodinách. Výměnou za tuto vstřícnost uvalil Karel daň na noviny. Původně měla být jen dočasná, aby pokryla stavební náklady, ale brzy bylo rozhodnuto, že bude zavedena trvale a za získané prostředky se bude nakupovat další vybavení knihovny. Tiskaři také měli knihovně povinně dodávat výtisky každé knihy, kterou vyrobili. Protože mnozí vídeňští tiskaři vydávali i pornografii, často se této povinnosti snažili vyhnout.⁴

Uprostřed knihovny stojí mramorová socha Karla VI. v životní velikosti. Je ztvárněn jako Herkules, vůdce Múz. Klenutý strop zachycuje jeho apoteózu, vyzdvižení na nebesa a formou alegorických obrazů oslavuje jeho velké úspěchy. Na rozdíl od George Washingtona, jehož apoteóza je k vidění v rotundě Kapitolu Spojených států amerických, na nás ale císař Karel neshlíží ze stropu. V době, kdy umělci začali na výzdobě pracovat, byl totiž ještě naživu a nedošel tedy nebeské slávy. Už na něj ale čeká postava ověncená vavřínovými listy, která nikoho nenechává na pochybách, že bude Karel po smrti přijat do společenství andělů a bude s nimi přebývat v oblacích.

Společně s mramorovou sochou Karla VI. jsou v knihovně sochy dalších šestnácti habsburských císařů, králů a velkovévodů, počínaje králem Rudolfem ze 13. století a konče Karlem II. Španělským, který zemřel v roce 1700. Mramorové sochy jsou poměrně drahá záležitost, takže jich většina byla přestěhována z hofburských depozitářů a zahrad. V průběhu let byly různě vyměňovány a přesouvány k sochám z jiných císařských paláců. První historik, který o Dvorské knihovně psal, byl k původnímu výběru kritický, protože podle něj velká část z oněch šestnácti habsburských panovníků neprojevovala žádný zvláštní zájem o knihy nebo studium. Představoval si, že by knihovna měla být spojena s četbou a shromažďováním vědomostí. Tohle ale byla Dvorská knihovna a její účel byl jiný: měla být výpovědí o Habsburcích a jejich roli v Božím uspořádání vesmíru.⁵

Veškerá výzdoba knihovny včetně stropu, nástěnných fresek i nábytku odkazuje k velikosti Habsburků a jejich nekonečné moci. Čtyři glóby země a nebes pod centrální klenbou symbolizují, kam až sahají ambice habsburského rodu. Každá police s knihami má z obou stran sloup, a motiv dvou sloupů je důležitým prvkem celé knihovny, především jde o zlacené sloupy z bílého mramoru po obou koncích sálu a na venkovní fasádě. Jsou odkazem na Herkulovy sloupy a habsburské heslo „Plus Ultra“, tedy na moc, která překračuje veškeré geografické hranice. Nahoře na fresce apoteózy jsou tři klasické bohyně, které drží prapor s písmeny AEIOU. Tato zkratka se dá interpretovat různě a badatelé již představili tři stovky možností. Všechny ale vyjadřují velikost rakouských Habsburků – nejrozšířenější je verze „Rakousku náleží panovat celému světu“ (latinsky *Austria Est Imperare Orbi Universae* a německy *Alles Erdreich Ist Österreichs Untertan*).⁶

Nemělo jít ale o světskou nadvládu zakotvenou ve výkonné politické moci a fyzické síle. Karel je ve své knihovně zachycen jako patron vědy a umění, ne jako vojevůdce a dobyvatel. Apoteóza oslavuje Karlovy ctnosti – jeho šlechtnost, věhlas, skvělost a vytrvalost. Jeho vojenské úspěchy naznačuje poražený trojhlavý pes Kerberos u Herkulových nohou, ale jinak zůstává vnímání Karla coby vojevůdce na okraji zájmu. Dokonce i na freskách, které přímo znázorňují válku, vystupují na povrch spíše opačné hodnoty – harmonie, řád a znalosti. Karel chtěl být oslavován na prvním místě jako někdo, kdo se zasloužil o mír a rozvíjení poznání. Trompe l'oeil pod rotundou zachycuje realistické postavy v dialogu. Jednotlivé části reprezentují různé oblasti vědění, kterým Karel vdechl život – anatomii, archeologii, botaniku, hydrauliku, heraldiku, numismatiku, a dokonce i gnomologii, což je obor, který se zabývá konstrukcí slunečních hodin.

Stejný historik, který byl přesvědčen, že by v knihovně mělo jít o knihy a vědomosti, si také myslel, že rotunda a fresky jsou alegorií knihovny. I když to tak klidně může být, barokní alegorie měly většinou více významových rovin. Se svými sochami habsburských císařů a hrdinů, opakovaným motivu dvojitého sloupu a důmyslně umístěnými glóby je knihovna a její výzdoba také alegorií neohrazené a věčné vlády habsburského rodu. Fresky nám ale ukazují, že Habsburkové neusilují jen o vojenskou a politickou nadvládu, ale vztahují se i k nemateriálnímu světu poznání a rozvoje

vědy. Stejně jako se nedá jednoduše vysvětlit zkratka AEIOU, není možné ve vsí komplexnosti pojmut ani ambice a možnosti Habsburků.⁷

Představa Habsburků o jejich roli ve světě se vyvíjela postupně a různé ambice se rozkrývaly v průběhu dějin. Vše přitom vycházelo z jednotného přediva ideologických předpokladů. Na začátku šlo o náboženství. Rudolf I. Habsburský (vládl v letech 1273–1291) byl známý jako ničitel kostelů a plenitel klášterů. Ale už nějakých dvacet nebo třicet let po jeho smrti se začala šířit legenda o tom, jak Rudolf jednoho dne náhodou potkal kněze spěchajícího s hostií (chlebem svatého přijímání neboli eucharistie) za umírajícím a dal mu svého koně. V následujících staletích se příběh stále vyprávěl a příkrášloval, takže Rudolf jako odměnu za koně získal světskou korunu a během korunovace dostal mystické požehnání eucharistickým chlebem a vínem. Jako doklad myšlenky, že by podle Božího plánu popsaného už ve Starém zákoně mělo toto požehnání za pomoc hostií na její cestě náležet i Rudolfovým dědicům, se začaly uvádět i konkrétní biblické texty.⁸

Právě úcta k hostii se stala středobodem habsburské zbožnosti a výrazně se projevovala během procesí, poutí i církevních svátků. Každý pospíchající kněz, který přišel nějakému Habsburkovi do cesty, měl velkou šanci dostat koně nebo kočár, i kdyby třeba nechtěl. Během náboženských konfliktů v 16. a 17. století přišli protestanti s jiným pojetím eucharistie. Vyhrocená habsburská úcta k hostii se stala symbolem jejich věrnosti katolické církvi a neochvějně služby coby vykonavatelů Boží vůle na zemi. Spojení dynastie s hostií se udrželo až do posledních let habsburské říše, přičemž nešlo jen o věc rituální zbožnosti, ale i o daleko praktičtější záležitosti. Když byl v roce 1912 císař František Josef I. požádán o trofej pro Švýcarský střelecký klub, nechal poslat sošku Rudolfa sesedajícího z koně kvůli spěchajícímu knězi.⁹

Habsburkové vládli ve Svaté říši přerušovaně od roku 1273 a od roku 1438 až do jejího rozpadu v roce 1806 téměř kontinuálně. Svatou říši římskou založil v roce 800 Karel Veliký, ale byla považována za pokračovatelku antické Římské říše. Jako o Římské říši se o ní také mluvilo – přídomek „Svatá“ se začal používat až ve 13. století a nikdy se s ním nezačalo úplně důsledně. V 10. století se Svatá říše římská etablovala jako převážně německá mocnost, ale prestiž spojenou s císařskou korunou to

nijak neumenšilo. Císař byl i nadále považován za přímého následníka starověkých římských vládců, svého druhu také za světskou protiváhu papeže, a jeho autorita předčila všechny ostatní panovníky. Středověká proctví, která mluvila o válce mezi anděly a Antikristem, ďáblovým učedníkem, posilovala slávu císařského úřadu postavou „posledního císaře“, jehož nástup měl předznamenat tisícileté království Boží. Habsburkové se k této své budoucí roli v nadcházející apokalypse nadšeně hlásili. Císař Maxmilián I. (jako král vládl v letech 1486–1508, jako císař v letech 1508–1519) si svůj portrét nechal schválně zhotovit tak, aby měl rysy posledního císaře, jak se o nich v proroctvích psalo: „vznešené čelo, vysoko postavené obočí, velké oči a orlí nos“.¹⁰

Od posledního císaře se čekalo kromě porážky Antikrista i vítězství nad Turky, vysvobození Istanbulu (Konstantinopole) z jejich sevření a vymanění Jeruzaléma zpod muslimské nadvlády. Každý císař si dával záležet, aby bylo jasné, že to s taženými proti nevěřícím myslí vážně. Nešlo přitom jen o naplnění proroctví, ale také o doklad vůdčí role v křesťanském světě a věrnost rytířským ideálům. Válku proti nevěřícím v habsburské představitosti doplnila v 16. století válka proti kacířům. Habsburští císaři a panovníci bojovali proti šíření protestantismu, který se snažil otrástit autoritou katolické církve. Teatrální upalování heretiků bylo stejně důležitou součástí zbožnosti španělských Habsburků jako okázalá úcta k eucharistii.

Renesance byla dobou velké obnovy umění a věd. V 15. a 16. století se znovu s vervou studovaly klasické texty. Renesanční učenci a humanisté hledali inspiraci a moudrost ve starověkém Římě. Pro mnohé to znamenalo víru v pevný hierarchický řád v čele s císařem, který má pečovat i o vztahy mezi ostatními panovníky a být zárukou vlády míru. Humanisté často předpokládali, že Habsburkové jsou díky císařskému titulu předurčení k tomu, aby obnovili řád a harmonii. Mluvílo se o „světovém impériu“ nebo „univerzální monarchii“, kde měli vládnout habsburští panovníci a Habsburkové byli po starověkém vzoru stylizováni do římských císařů. K tomu patřily i propracované monology antických bohů o osudu habsburského rodu a štítech s mapami celého známého světa, které měly být habsburským panovníkům dány na znamení této jejich role.¹¹

Největší renesanční humanista Erasmus Rotterdamský ale takové nabubřelé nesmysly odmítal. Říkal, že „králem a bláznem se člověk nestává,